

MITHEN, S. 2006. Konec doby ledové: dějiny lidstva od r. 20 000 do r. 5 000 př. K. Praha: BB Art.

PhDr. Linda Ambrožová

Katedra antropologických a historických věd, FF ZČU, Plzeň

Kniha Stevena Mithena, profesora rané prehistorie a hlavy Školy humanitních a environmentálních věd na universitě v Readingu, *Konec doby ledové* nás zve na cestu kolem světa, světa pravěku, který autor dokáže originálním způsobem oživit a přiblížit čtenáři. Tato publikace nese ještě ve svém názvu podtitul nazvaný *Dějiny lidstva od roku 20 000 do roku 5 000 př. K.*, jedná se tedy o pozdní paleolit a mezolit. V roce 20 000 př. K. vyhynuly už všechny ostatní druhy člověka, a tak jsou příslušníci rodu *Homo sapiens* jediní, se kterými se můžeme na cestě prehistorií setkat. V období po roce 30 000 př. K. představoval už *Homo sapiens* jediný druh lidí na planetě; o jeho přítomnosti svědčí nálezy v Africe, Evropě i Asii. Jeho kroky vedly až do nejzazšího cípu na jihu spojeného kontinentu Australasie, jenž se měl později stát ostrovem Tasmánie.

Proč rok 20 000 př. K.? V tomto roce totiž vrcholí poslední doba ledová. Celá naše planeta působí z dnešního pohledu zcela nehostinným dojmem. Člověk přežívá v malých stěhovavých tlupách, ohrožuje ho vysoká úmrtnost, a tak je vystaven reálnému nebezpečí úplného vyhynutí. Avšak po roce 20 000 př. K. začíná nástup globálního oteplení, během něhož dochází k častějším výkyvům teplot i většímu množství srážek. Kolem roku 15 000 př. K. začíná ledovec ustupovat a po roce 10 000 př. K. se globální oteplení zrychluje, doba ledová definitivně končí, což má za následek převratné změny ve způsobu života lidských tlup. A tak se kolem roku 5000 př. K. většina tehdejší lidské populace živí zemědělstvím. Tehdejší člověk se už od současného prakticky nijak neliší, „...rozhodující krok od kočovného způsobu života lovců-sběračů k usedlému zemědělskému byl učiněn.“ (Mithen 2006:18)

Autor v knize používá nejnovějších objevů z oboru archeologie či klimatologie. Používá historické prameny a nové nálezy, a tak se můžeme vydat na zajímavé putování v čase, kdy se nám autor snaží přiblížit minulost a s ní i nejméně známé stránky života pravěkého člověka. Mithen se zabývá tím, kdy nepatrné změny globálních teplot měly za následek celou řadu změn životního prostředí. Jednalo se o ničivé záplavy až po zalesnění, které se postupem času rozrůstalo a které mělo v budoucnosti přinést zrod civilizace. Autor řeší několik otázek např.: Jaký byl život v pravěku? Jaká byla zkušenost pravěkých lidí s nástupem globálního oteplení? Jaké byly počátky zrodu zemědělské revoluce a zrodu civilizace?

Aby mohl Mithen vyprávět svůj příběh, tak si zvolil někoho, kdo by sledoval výrobu kamenných nástrojů, stavbu pravěkých ohnišť, kdo by se zúčastňoval života v pravěkých sídlištích, někoho, kdo by navštívil krajinu doby poledové, kdo by sledoval její proměny. „Pro tuto misi jsem si vybral mladíka, jemuž dejme jméno John Lubbock¹. Navštíví všechny kontinenty, počínaje západní Asií, odkud bude

¹ Jméno dostal náš hrdina podle známého vědce 19. století - Johna Lubbocka (1834-1913), který napsal klasické dílo *Prehistoric Times*, které si často při svém putování náš imaginární Lubbock pročítá, a tak referuje během své cesty časem právě o tom, co bylo obsaženo v tomto spisu, tedy o tom, co bylo známo o životním stylu koncem doby ledové. Mithen porovnává, co bylo známo ve viktoriánské době, s tím, co je známo o mnohých sídlištích doby kamenné po celém světě dnes. Upozorňuje na informace,

postupovat dál, do Evropy, na půdu obou Amerik, Austrálie, východní i jižní Asie, Afriky. Půjde ve stopách archeologů a bude si všímat téhož, co oni: nejintimnějších detailů života tehdejších lidí...“ (Mithen 2006:20) Můžeme tedy souhrnně říci, že je rekonstruováno vše to, co může etnograf zaznamenat, avšak archeolog si jen těžko představit: „...vidíme poměrně dost lidí, někteří sedí v hloučcích a povídají si, kolem si hrají děti, staří lidé dřímají na slunci. Od břehu jezera k chatám kráčí žena s košíkem čerstvě nalovených ryb, jinde se rozvěšují sítě na čluny vytažené na břeh a otočené dnem vzhůru. Dvě další ženy se právě vynořily z lesa, obtěžkané kořistí. Jedna nese ulovenou lišku, druhá zajíce. Za nimi skupina mužů nese na tyči přivázanou gazelu. Další ženy a děti nesou a táhnou balíky a koše na hlavě, přehozené přes rameno, uvázané kolem pasu či prostě tažené po zemi. Úlovky jsou složeny poblíž ohniště, obsah balíků a košů je vysypán na rozprostřené kůže. Vyvalí se hromady plodů, semen, listů, kořenů, hlíz, kusů kůry a jedlých oddenků.“ (Mithen 2006:31)

Kniha je čtivá a evokující. Lubbock cestuje napříč šesti kontinenty, skrz 15 000 let v 50 kapitolách, které pokrývají 500 stran. A tak jsou možná jen pouhá letmá pozastavení u každé oblasti. Avšak se domnívám, že je to Mithenův záměr, že nechtěl poskytnout vyčerpávající komplex informací, ale „jen“ poukázat na závratnou odlišnost lidských skupin.

Naše pouť začíná tedy v Asii v tzv. Úrodném půlměsíci - na území dnešního Jordánska, Izraele, Palestiny, Sýrie, jihovýchodního Turecka a Iráku. John Lubbock se nachází v osadě *Ohalo* v roce 20 000 př. K., která je startovním bodem na jeho cestě prehistorií lidstva.

Lubbockovy kroky procházejí dále dobře známými nalezišti na Blízkém Východě, v Evropě, Amerikách a Austrálii - jako např. *Jericho*, *Catalhöyük*, *Star Carr*, *Folsom*², *Koster*, *Monte Verde* a *Kow Swamp*. V Jerichu se Lubbock nachází v roce 9 600 př. K. a sleduje ho - vidí úpravné domky s plochými střechami, došky z rákosí, občas střecha z listů a větví, které jsou podobné chýším z Ohala. V této době žije v Jerichu 500 obyvatel, je to pravděpodobně první místo na světě s tolika lidmi žijícími na jednom místě bez třenic. Objevuje se nový termín pro lidi z Jericha – PPN – *PrePottery Neolithic*, což je charakterizováno jako neolitická kultura před vznikem keramiky (Mithen 2006:78-80). V roce 7000 př. K. je *Catalhöyük* právě na vrcholu. Krajina kolem je plně obdělávána. Toto se velmi liší od ostatních. Místní domy jsou postaveny těsně u sebe, jejich zdi bez oken připomínají z dálky hradby kolem města. Pro představu uspořádání v *Catalhöyüku* nám poslouží následující řádky: „Lubbock se zájmem sleduje krkolomný způsob, jakým se obyvatelé vracejí do města. Po dřevěných žebřících se dostávají na ploché střechy budov a ztrácejí se v bludišti stezek a cestiček vedoucích po střechách a přes schůdky a žebříky mezi jednotlivé domy. Tu a tam je vidět domácí dílnu umístěnou přímo na ploché střeše - snad se tam vyrábí náčiní či pletou koše. Pár střech se prolomilo, takže je vidět do místností pod nimi. Někde cestičky vedou kolem jakýchsi dvorků kolem dokola obklopených zdmi

---

kteří byli za posledních 150 let získány, ale uvádí i metody, jejichž prostřednictvím bylo informací dosaženo. Viktoriánský Lubbock z 19. století jako první razí pojmy jako paleolit a neolit, starší a mladší doba kamenná, které dnes uznáváme jako základní časové rozdělení prehistorie lidstva.

² 30. září 1927 se John Lubbock nachází spolu s vědeckými kapacitami na nalezišti Folsom v Novém Mexiku. Nález ve Folsomu sice dokázal, že lidé na kontinentě žili již na sklonku doby ledové avšak neřekl nic o datu jejich příchodu. Bylo to před dvanácti, dvaceti, třiceti či padesáti tisíci lety? Žádný důkaz o tom, jak a kdy se první lidé do Ameriky dostali, nemáme dodnes. „Podle mě to bylo někdy koncem doby ledové, kolem roku 20 000 př. K., a to v přímé návaznosti na změny klimatu, ke kterým došlo v důsledku globálního oteplení.“ (Mithen 2006:241)

z nepálených cihel, z nichž se šíří zápach lidských výkalů. Každý dům má padacími dveřmi chráněný vchod obrácený na jih a malá okénka tam, kde zeď domu převyšuje střechem domu sousedního.“ (Mithen 2006:115)

Podobně pak Mithen prostřednictvím fantazie a příběhu líčí život obyvatel sídliště ve *Star Carru*. *Star Carr* je pokládán za nejstarší mezolitické sídlo v Evropě. Před objevením *Star Carru* v letech 1949-51 neexistoval pojem mezolit, nýbrž jen mladší (neolit) a starší (paleolit) doba kamenná. Obyvatelé tohoto místa lovili jeleny, kance, losi, srnce, kachny a ryby, lokalitu obývali vždy v létě. Jejich styl života se měnil v závislosti na přírodních podmínkách. Mithen zde podkládá čtenáři přehled nálezů, resp. poznatků, které lze na základě nálezů o životě lidí z mezolitu vyvozovat. Poté přichází s poutavým obrazem života osady *Star Carru* v mezolitu. Čtenář je vtážen do tohoto vyprávění, což mu umožňuje stát se účastníkem dění. Zároveň mu předchozí výklad umožňuje zachovat si určitý nadhled a odhadnout, které prvky fascinujícího popisu jsou spíše domněnkou či fikcí. Nutno říci, že při dalších podobných popisech na jiných místech v knize přehled nálezů chybí a ne vždy je zcela zřejmé, které prvky vyprávění jsou archeologicky podloženy a které nikoliv.

Na americké půdě navštívil náš cestovatel osadu Koster v roce 6000 př. K. Tato vesnice byla pojmenovaná podle Theodora Kostera, majitele pozemku, na němž se její pozůstatky v roce 1968 našly. Vykopávky začaly v roce 1969 a časem se staly jedněmi z největších v Americe. Ukázalo se, že první lidská tábořiště zde byla už kolem roku 8 000 př. K. Vrstvy sedimentů a odpadu lidských sídel svědčí o tom, že byla osada obývána celá tisíciletí. S přispěním půdy pravidelně splavované z okolních kopců tu vzniklo depozitum o půdorysu deseti metrů čtverečních, kde se našlo třináct vrstev osídlení nad sebou. Kolem roku 5 000 př. K. zde vznikla trvalá osada, z níž se obyvatelé vydávali do okolí na lov zvěře, sběr rostlin a na rybolov (Mithen 2006:321-322).

Píše se rok 12 500 př. K. a Lubbock míří do *Monte Verde*³. Nyní se nacházíme spolu s ním v jižním Chile u potoka *Chinehuapi* a sídliště je plné života původních obyvatel. Obyvatelé *Monte Verde* mají olivovou pleť a smolně černé vlasy, těla zahalená ve zvířecích kůžích ve tvaru ponča. Lubbock se k nim přidá, a tak sedí bok po boku možná ne s prvními, ale určitě jedněmi z prvních lidí na půdě Ameriky.

Dále Lubbock zavítal do Austrálie, aby mohl prozkoumat historii *aboriginálů*⁴ od roku 20 000 př. K., od konce doby ledové, až po rok 5 000 př. K. - nástup holocénu, v této době vrcholí teplé klima s hojností srážek. Kolem roku 5 000 př. K.

³ Zde roku 1985 dokončil své vykopávky Tom Dillehay, archeolog Kentucké univerzity. Rašelina zde přikryla chýše, pracovní místa, ohniště i hromady odpadu, zabránila tak jejich rozpadu, a tak zůstalo vše v původním stavu. Na základě bohatých nálezů na místě mohl Dillehay rekonstruovat každodenní život obyvatel Monte Verde. Lidé zde žili celoročně a pěstovali výměnný obchod s obyvateli mořského pobřeží, nebo se sami k moři vydávali, přinášeli potraviny a suroviny od ústí řek (Mithen 2006:262).

⁴ Od konce doby ledové až do příchodu Evropanů v roce 1788 byla Austrálie dlouho kontinentem lovců-sběračů. Na tomto, tehdy nejjihnějšího světadílu, žilo na dvě stě padesát tisíc domorodců, *aboriginálů*, kteří obývali oblast rozprostírající se od tropických pralesů na severu až po antarktické vody na jihu. Suché vnitrozemí osídlily lidské tlupy jen zřídka, byly roztroušeny daleko od sebe. Jejich členy nespázoval žádný osobní majetek. V údolích řek na jihu žili lidé v osadách celoročně, stavěli si zde chatrče z proutí omazaného hlínou, se základy zpevněnými kameny. Antropologický výzkum brzy prokázal komplexnost společnosti těchto lidí. Na území Austrálie bylo nasčítáno nejméně dvě stě jazyků; doložena existence rozsáhlé obchodní sítě, navíc měli zdejší domorodci složitou a zajímavou mytologii, založenou na víře v Prabytosti, které v minulosti stvořily zemi a neustále řídí životy lidí (Mithen 2006:336).

přecházejí obyvatelé ostatních kontinentů na zemědělský způsob života. Dochází k tomu na základě vlastních objevů či přejímáním odjinud. Avšak obyvatelé Austrálie zůstávají stále lovci-sběrači. Jejich život se na začátku holocénu mění - dál zůstávají lovci-sběrači, ale žijí už jinak než jejich předkové v pleistocénu.

Praobyvatelé Austrálie se na kontinent dostali na člunech někdy před šedesáti tisíci lety z jihovýchodní Asie. Předtím než přistáli u severních břehů Austrálie, museli častokrát překonat i stokilometrové úseky otevřeného moře. Postupovali generaci za generací. Hranice osídlení se posouvala dále na jih, až praobyvatelé zakotvili jako lovci klokanů v Tasmánii, na nejjihnější části světa doby ledové.

„Právě se píše rok 14 000 př. K. a náš Lubbock na své pouti z Tasmánie už dorazil travnatou stepí až k údolí řeky Murray v jihovýchodním cípu Austrálie. Okolí je přívětivé, spousta stromů, hojnost zvěře i ptactva. Navíc lidská osada, shluk obydlí z kmenů s krytinou z kůží a rákosu, na místě dnes známém pod jménem *Kow Swamp*. Přípravy na pohřeb jsou v plném proudu. Lubbockovi potrvá pár hodin, než si všechno dobře prohlédne, projde se mezi chýšemi a každou jednotlivě navštíví: sleduje, jak se zdejší lidé chystají, pomalovávají si těla a stejně upravují i tělo mrtvého. Starší obce posedávají v hloučku opodál a tiše rozprávějí, ženy chystají jídlo a dohlížejí na děti, aby neběhaly mezi chatrčemi. Na vrcholu nedaleké písčné duny už je připraveno ohniště, nedaleko zeje v písku vykopaný hrob. Když se konečně setmí a na nebi vyskočí první hvězdy, jsou už všichni shromážděni u ohně a tichým zpěvem vzývají vycházející měsíc. Mrtvý už byl uložen k poslednímu odpočinku, plameny ohně šlehají stále výš a pomalované postavy se dávají do tance.“ (Mithen 2006:346)

V knize *Konec doby ledové* je možno vysledovat 3 možné roviny: Jednou z nich jsou zážitky Johna Lubbocka založené na archeologii jakožto vědecké disciplíně. Další rovina je Mithenův příspěvek v „ich formě“, kdy z pozice průvodce popisuje své vlastní návštěvy těch konkrétních nalezišť. Mithen se účastnil archeologických vykopávek například v osadě *Ohalo* a říká o této své zkušenosti toto: „Byly to ty nejdylitější vykopávky mého života - žhnoucí slunce, blyštící se vodní hladina, stinné výkopy vydávající svědectví minulosti.“ (Mithen 2006:37) A nakonec autor předkládá a vysvětluje vlastní interpretace a tvrzení, ze kterých je možno vyvozovat, že Mithen zaujímá poněkud redukcionistické stanovisko, což je velmi patrné například z Mithenovy interpretace významu jeskynních maleb a mytologií skupin. Dle Mithena měly jeskynní malby kromě dekorativní a tvůrčí funkce hlavně informativní charakter – nesly informace o přesunu stád, jakož i o majetkových poměrech různých skupin a jejich jednotlivých členů. Podobně informativní význam měla dle Mithena i mytologie. „Návod na přežití v těžkých dobách, které se nedaly předvídat, se předával formou bájí a mýtů.“ (Mithen 2006:176) Toto je jedna z možných interpretací významu jeskynních maleb, autor knihy ji však předkládá jako fakt, nestaví se k ní kriticky. Zdá se, že Mithen považuje adaptabilitu a „boj o přežití“ za skrytý ústřední motiv veškeré lidské činnosti – všech jejích oblastí. Je třeba říci, že teorie a interpretace v archeologii jsou v současnosti hodně napadány, což při četbě knihy není zjevné. Mithen má vůči archeologii silně vědecký postoj, na ní zakládá svá vyprávění, své názory a tvrzení omezuje tak, aby mohla být schválena archeologií, paleobotanikou, zoo-archeologií a paleoklimatologií. Autorovo pojetí vývoje lidstva je prezentováno hlavně jako boj skupin, které se snaží adaptovat na měnící se environmentální podmínky. Jinak vědecky orientovanému čtenáři zde chybí například zohlednění změn, které jsou vyvolány v důsledku změny stávající ideologie. Neopomeňme také genderové rozdíly či působení člověka nebo soubojů mezi jednotlivci a kmeny o elitní postavení. Navzdory autorově snaze působit striktně

vědeckým dojmem, je v knize možno nalézt i úseky, takovéto snaze nenasvědčují. Například v souvislosti s archeologickými nálezy ve *Star Carru* se Mithen vyslovuje takto: „Příjemnou vlastností těchto artefaktů je fakt, že jako by vyrůstaly z přírody samé, přírodním procesem, vypovídají o těsném vztahu k přírodě, který je dnes pro nás už ztracen, i o zručnosti lidí milujících svoje řemeslo.“ (Mithen 2006:167) Nutno říci, že zde jakoby se Mithen nechal příliš unést svým strhujícím vyprávěním a vizemi – budeme-li striktně vědečtí, musíme připustit, že o tom, zda si lidé tehdy uvědomovali či vůbec pociťovali lásku k řemeslu, nevíme vůbec nic.

I přes výše zmíněné připomínky je třeba říci, že právě tento vyprávěcí styl činí knihu poutavou a ve svém oboru jedinečnou. Mithen rozhodně nechce vnutit svým čtenářům nějaký názor či domněnku tím, že představí - někdy až idylické - výjevy ze života prehistorických lidí. Tyto obrazy slouží jen k tomu, aby připravily scénu, než Mithen začne s akademickým výkladem věci. Nutno říci, že živý popis, který rozvíjí čtenářovu imaginaci – jako například: „Na severním břehu kaňonu řeky *Jaguay*, v lokalitě *Quebrada Jaguay*, narazí náš poutník na shluk kruhových chatrčí; zdálo ho vítá pach rybiny. Právě přirážejí ke břehu kánoe, vracející se z rybolovu v ústí řeky o nějakých osm kilometrů dál. Síť ztěžklé úlovkem putují na břeh, Lubbock pomáhá rozdělit ryby do košů a uvízlé vyprošťuje z ok sítě.“ (Mithen 2006:300) – je mnohem cennější než velké množství stránek suchých analýz a faktů

Autorovo nadšení a zájem o archeologii a vše, co s ní souvisí, je znát na každé stránce této knihy: „Nezbývá než se přiznat k až klukovskému vzrušení, jež mě jednoho zářijového odpoledne v roce 2000 zachvátilo ve chvíli, kdy jsem mohl usednout se zkříženýma nohama na podlaze slavné jeskyně *Guilá Naquitz*, jen abych po chvíli vyskočil a přidržel k protější stěně. Od okamžiku, kdy jsem odhrnul poslední trs křoví a protáhl se kolem posledního kaktusu, abych stanul na prahu této poměrně malé jeskyně ve středním Mexiku, jsem cítil neodolatelné nutkání provádět z radosti podobné skopičiny.“ (Mithen 2006:304)

Mithen vytvořil knihu velmi čtivou, a zároveň s velkou informativní hodnotou. Autor předkládá obrovské množství údajů formou volného a srozumitelného textu, a to dělá knihu tak lehce přístupnou. Je to objemná studie s širokým záběrem. Čtenáři, který má vážnější zájem o téma, nabízí popis archeologických nalezišť několika různých oblastí světa, ale i popis prvních nalezených pozůstatků, jejich první interpretace a také pozdější interpretace založené na dalších nálezech. Ale i pro laiky je Lubbockova cesta světem za poznáním velice hodnotná. Těm, kteří se zajímají o holá a čistá fakta, kniha nabízí rozsáhlý poznámkový aparát a soubor informací ohledně specifických nalezišť, artefaktů a interpretativních metod na konci publikace. Nelze opomenout velice obsáhlou bibliografii, kde najde každý, kdo chce více specifické informace z primárního zdroje. Kniha dobře pomůže „hledáčům“ konkrétních témat, stejně tak slouží jako odrazový můstek pro člověka, který je ne zcela zasvěcený a který prostřednictvím knihy může získat obecné povědomí o problematice, jež je předmětem knihy. V knize se objevují i situace, kdy je k dispozici více než jedna interpretace, to pak Mithen nechává Lubbocka pozorovat způsob života v tom konkrétním období nejprve v souladu s učením jedné autority, poté z pohledu interpretace autority další, a tak nám nabízí alternativní interpretace: V roce 2001 byla archeologická lokalita na Kypru nejdiskutovanějším tématem. Debata byla horlivá zvláště poté, kdy Alan Simmons přišel s teorií, že opálené kosti hrošíků nalezené v tamní jeskyni dokazují, že je tehdejší obyvatelé Kypru lovili. Jak jinak by se kosti tolika zvířat dostaly do malé jeskyně, která je navíc uprostřed strmého srázu? Alanovi odpůrci však tvrdí, že s kostmi nebyly nalezeny žádné kamenné nástroje, jelikož těch pár lidských artefaktů,

které se našly ve spodní vrstvě, se do ní mohlo dostat sekundárně - zapadly do štěrbin ve skále, nebo je tam zatáhli hraboši. Další skutečností je, že ani na jediné z dvou set osmnácti tisíc kostí hrošíků nebyly nalezeny žádné zářezy či záseky způsobené kamennými nástroji! Pouze stopy kamenných nožů na kostech by mohly dokázat, že byla zvířata lovena a zabíjena pro maso. „Jelikož se ale žádné nenašly, musíme výskyt kostí v jeskyni brát jen jako depozitum vzniklé přirozenou cestou, jaké lze najít v mnoha dalších jeskyních na pobřeží Kypru, které se tu ukládalo desítky tisíc let před příchodem člověka.“ (Mithen 2006:123)

K formální stránce je třeba podotknout, že se zde nachází příloha, kterou tvoří tři větší sekce fotografií, avšak tyto obrázky nesouvisí s textem. Popisky obrázků jsou, řekněme, skromné a nevztahují se zpět k textu jinak než jen zmíněním názvů nalezišť.

V poslední čtvrtině knihy může mít čtenář pocit opakování. Lidé žili podobné životy v podobných prostředích, často užívali podobné techniky ke sklizni či k lovu a chovu. Avšak na konci našeho vyprávění už nálezy vypovídají o domestikaci živočišných druhů: psa, ovce, skotu, o pravidelné sklizni plodin: rýže, pšenice, bavlny. Začínají vznikat stálá lidská sídla, vesnice i města, kde žijí a tvoří „specialisté“, kterými jsou řemeslníci, kněží, náčelníci apod. Sledujeme, jak vznikají náboženství. Život se změnil všem, dokonce i těm, kteří usedlý zemědělský způsob života nepřevzali a nadále zůstali kočovnými lovci–sběrači.